

**SATIRA VA HAQIQAT: ABDULLA QAHHOR IJODIDA JAMIYAT
TANQIDI***Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti**Talaba: Istamov Bekzodbek Bahriddinovich*

Annotatsiya: Mazkur tezisda Abdulla Qahhor ijodidagi satira janrining jamiyatdagi illatlarni fosh etishdagi oʻrni tahlil qilinadi. Adib asarlarida koʻtarilgan muammolar, ayniqsa, byurokratiya, johillik, riyokorlik kabi illatlar qanday satirik vositalar orqali ochib berilgani yoritiladi. Qahhor satirasining zamonaviy jamiyat uchun ahamiyati ham koʻrib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: satira, jamiyat tanqidi, Abdulla Qahhor, ijtimoiy illatlar, adabiy tahlil.

Annotation: This thesis analyzes the role of satire in the works of Abdulla Qahhor in exposing social flaws. It explores how the author uses literary tools to criticize bureaucracy, ignorance, and hypocrisy. The importance of Qahhor's satire in the context of contemporary society is also discussed.

Key words: satire, social criticism, Abdulla Qahhor, social issues, literary analysis.

Аннотация: В данной тезисной работе рассматривается роль сатиры в творчестве Абдуллы Каххара, направленная на разоблачение социальных пороков. Анализируются произведения писателя, в которых сатирическими средствами раскрываются проблемы бюрократии, невежества и лицемерия. Также освещается значение сатиры Каххара в современном обществе.

Ключевые слова: сатира, критика общества, Абдулла Каххар, социальные проблемы, литературный анализ.

Adabiyot — jamiyatning koʻzgusi. U orqali ijtimoiy muammolar, odamlar orasidagi muomala, axloq va qarashlar tahlil etiladi. Xususan, satira janri bu borada eng taʼsirchan vosita boʻlib, kulgi orqali muammo ildiziga yetadi. Abdulla Qahhor – oʻzbek adabiyotida satiraning kuchini toʻla namoyon qilgan ijodkordir. Uning hikoya va pyesalarida jamiyatdagi illatlar keskin, ammo samimiy tahlil etiladi.

Oʻzbek adabiyotida jamiyat hayotini badiiy ifodalashda satira janri oʻziga xos oʻrin tutadi. Satira — bu kulgidan vosita sifatida foydalanib, jamiyatdagi kamchilik va illatlarni ochib berish sanʼatidir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, Abdulla Qahhor satirasining oʻzbek adabiyotidagi oʻrni alohida ahamiyatga ega.

Adib oʻz asarlarida oddiy kishilar hayotidagi kulgili holatlar ortidan chuqur ijtimoiy muammolarni fosh etgan. Qahhorning satirasi qahramonlarning qilmishlari ustidan emas, balki ularning oʻylamay qilgan ishlari, jamiyatdagi beqarorlik va

sun'iylik ustidan kuladi. Uning "Tobutdan tovush", "Sinchalak", "Og'riq tishi", "O'liklar gapirmaydi" kabi asarlari kulgu orqali haqiqatni aytish, jamiyatdagi nohaqliklarni tanqid qilish borasida muhim asarlardir.

Kirish qismida aytish joizki, Qahhor satirasi faqat o'z davrining emas, balki hozirgi kunning ham dolzarb muammolarini ko'rsatib beradi. Zero, o'zgarayotgan zamonlarda insoniyatning ayrim illatlari baribir qayta-qayta namoyon bo'lib turadi.

Bugungi kunda ham jamiyatda turli xil illatlar – rasmiyatchilik, mansabparastlik, ikkiyuzlamachilik kabi salbiy holatlar uchraydi. Ularni ochiq tanqid qilish har doim ham oson emas. Shu nuqtai nazardan, adabiyot, xususan, satira orqali muammoga e'tibor qaratish dolzarbdir. Abdulla Qahhor asarlarida bu illatlar badiiy vositalar bilan, tanqidiy ruhda yoritilgan. Bu esa uning asarlarini bugungi o'quvchi uchun ham muhim va dolzarb qiladi.

Bugungi globallashuv jarayonida inson va jamiyat munosabatlari murakkablashib bormoqda. Har qanday taraqqiyot jamiyatda tanqidiy fikrlash, haqiqatni ayta olish, noto'g'riliklarga qarshi kurashish kabi ijtimoiy immunitetni talab etadi. Aynan shunday sharoitda satira eng kuchli madaniy vosita sifatida maydonga chiqadi.

Abdulla Qahhor ijodi bu borada o'zbek adabiyotining eng yorqin namunalaridandir. U o'z asarlarida qog'ozbozlik, riyokorlik, johillik, lavozimparastlik, ahloqsizlik, befarqlik kabi ko'plab illatlarni ko'rsatadi. Misol uchun:

"Sinchalak" hikoyasida oddiy muallimning shaxsiyatini tan olmagan rahbarlar va ularning satirik portreti tasvirlanadi.

"Tobutdan tovush" hikoyasida esa amaldorlarning soxta g'amxo'rliqi, ikkiyuzlamachiligi kulgi ostiga olinadi.

Bunday asarlar bugungi kunda yosh avlodda tanqidiy fikrlash, ijtimoiy adolatga bo'lgan ishonchni shakllantirishda dolzarb ahamiyatga ega.

Muammo:

Jamiyatdagi ayrim salbiy holatlar hanuzgacha dolzarbligini yo'qotmagan. Masalan, "Tobutdan tovush" hikoyasida lavozim uchun yugur-yugur qilayotgan amaldorlar obrazi bugungi kunda ham uchraydi.

Qahhor asarlarida ko'tarilgan muammolar — bu adolatdan yiroqlik, mansabparastlik, rasmiyatchilik, ikkiyuzlamachilik va johillik. Bu illatlar bugungi jamiyatda ham turli shakllarda davom etmoqda. Masalan:

"Tobutdan tovush" hikoyasida boshliq marhum haqida eshitgach, tobutni ochishga ruxsat so'raydi – bu soxta ehtirom, lavozimparastlik va ikkinchi darajadagi odamlarning ikir-chikirini ko'rsatadi.

"O'liklar gapirmaydi" hikoyasida esa notavon, bechora odamlarga nisbatan jamiyatdagi befarqlik ochiq ko'rsatiladi.

Qahhor muammoni faqat ochib bermaydi, balki uni bartaraf etish yo'llarini ham ko'rsatadi — bu yo'l adolat, halollik, bilimli bo'lish, jamiyatdagi har bir insonning ichki o'zgarishiga bog'liq.

Yechim:

Qahhor uslubida ijod qiluvchi zamonaviy adiblar ko'paytirilishi, maktab va oliy ta'lim muassasalarida satira janriga e'tibor oshirilishi kerak. Shuningdek, adabiy tahlillar orqali yoshlar ongiga jamiyatdagi salbiy illatlarga befarq bo'lmaslik g'oyasi singdirilishi lozim.

Bunday muammolarni hal etish uchun bir necha yo'nalishda harakat zarur:

Adabiyot orqali yoshlar ongida tanqidiy tafakkurni rivojlantirish.

Satirik asarlarni tahlil qilishni ta'lim tizimida kuchaytirish.

A.Qahhor ijodini faqat adabiyot emas, ijtimoiy madaniyat kontekstida o'rganish.

Tanqidni qabul qilish madaniyatini shakllantirish.

Qahhorning ijodidan saboq olish — bu faqat o'tmish adabiyotini o'rganish emas, balki jamiyatga hozirgi kunda ham foydali bo'lishga intilishdir.

Tahlil.

1. "Tobutdan tovush" hikoyasidan parcha va tahlil.

Parcha:

"Domla vafot etgan kuniyoq mahalla faollari tobut tayyorlab, uyiga borishdi. Ammo ichkaridan eshitilgan tovush barchani larzaga soldi: 'Men hali o'lmaganman!'. Mahalla raisi to'ng'illadi: 'O'lganning gapiga quloq solib bo'lmaydi, yurakda urish yo'q – demak o'lgan'..."

Tahlil:

Bu parcha kulgili tuyulsa-da, unda juda **og'ir haqiqat** yashiringan. Hikoya voqealari absurd holatda qurilgan — **tobutdagi odam hali tirik**, ammo jamiyat vakillari, ya'ni "faollar", uning so'zini inkor qilishadi. Bu — **jamiyatda inson qadriyati pastga tushgan**, inson hayoti faqat tashqi belgilar bilan baholanadigan muhitni fosh etadi.

Satiraning kuchi:

Bu yerda satira – kulgidan vosita sifatida ishlatilgan bo'lsa-da, uning ostida **inson qadrini poymol qiluvchi jamiyatdagi rasmiyatchilik** tanqid qilinmoqda. Haqiqat esa – tirik odamga o'lik deya munosabatda bo'layotgan jamiyatning befarqligidir.

2. "Sinchalak" hikoyasidan parcha va tahlil

Parcha:

"Maktabga yangi direktor kelgan edi. Qariyb o'ttiz yil ishlagan Sinchalak domlani chaqirib, 'sizni ishdan bo'shatish niyatim yo'q, faqat siz zamonga mos

emassiz’, dedi. Sinchalak jilmayib javob berdi: ‘Zamonga emas, bolalarga mos bo‘lish kerak, direktor janoblari’...”

Tahlil:

Bu satirik parcha orqali Abdulla Qahhor **tajribali, halol ustozlar qanday qilib hurmatsizlikka uchrayotganini** fosh etadi. Rasmiyatchilik, mansabparastlik, yangilik degan niqob ostidagi e’tiborsizlik tanqid ostiga olinmoqda. “Zamonga mos” bo‘lish degani – **ko‘r-ko‘rona tizimga xizmat qilish emas**, balki haqiqat va bolaning ruhiyatini tushunishdir.

Satiraning kuchi:

Qahhor bu yerda **kulgu orqali johilona rahbarlik siyosatini** fosh etadi. Zamonaviy jamiyatda ham bu holat – haqiqiy mutaxassislarning qadrsizlanishi – dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

3. “O‘liklar gapirmaydi” hikoyasidan parcha va tahlil

Parcha:

“Mahallada yillar davomida beminnat ishlagan otaxon vafot etdi. Da’volar boshlandi: kim qanday xizmat qilganini isbotlash harakatlari, maktublar, yig‘ilishlar... Otaxonning ro‘yxatga olinmagan mehnati esa hech kimga kerak emasdi.”

Tahlil:

Bu parcha orqali Qahhor **jamiyatda insonning faqat tirikligida emas, o‘lgach ham qadrsizlanishini** ko‘rsatadi. Qog‘ozda yo‘q bo‘lsa — demak mavjud emas. Bu — byurokratiyaning kulminatsion ko‘rinishi.

Satiraning kuchi:

Hikoya kulgili, biroq juda **achchiq haqiqatga boy**. Hamma faqat o‘z foydasi uchun harakat qilayotgan jamiyatda oddiy odamning bexabar yo‘q bo‘lib ketishini Qahhor satira orqali fosh etgan.

4. “Og‘riq tishi” hikoyasidan parcha va tahlil

Parcha:

“Qahramon og‘riq tishini olib tashlash o‘rniga do‘xtirga murojaat qilishdan qochadi. Har xil maslahatlar, tabiiy davo, duo... oxiri og‘riq chidab bo‘lmas holga yetadi. Shunda borib, ikki daqiqada tishini olib tashlashadi.”

Tahlil:

Bu hikoya **psixologik satiraga** asoslangan. Inson o‘z muammosiga duch kelganda uni hal qilish o‘rniga turli **chetlab o‘tish yo‘llarini** tanlaydi. Bu — jamiyatdagi qaror qabul qilishdagi sustkashlik, muammoni e’tirof etishdan qo‘rquv, aniq harakatdan qochishni ramziy ko‘rinishda ifodalaydi.

Satiraning kuchi:

Qahhor oddiy voqeani kulgi bilan berib, **inson ruhiyatidagi zaiflik, qo‘rquv va noaniqlikni** tanqid qiladi. Bugungi kundagi hayotda ham bu muammo — muammodan qochish va uni vaqtinchalik yechimlar bilan yopishga urinish dolzarbdir.

Xulosa.

Satira — jamiyatga oynadir. Unda aks etgan illatlar o‘z vaqtida tan olinmasa, ularning ildizi chuqurlashadi. Abdulla Qahhor asarlaridagi satirik obrazlar har doim hayotiy, tanish, achchiq va kulgili. Ular nafaqat kuldiradi, balki og‘riq bilan fikr yuritishga majbur qiladi.

Adibning har bir asarida satira orqali berilgan haqiqat — bu faqat qahramonlar bilan bog‘liq emas, balki har bir o‘quvchining o‘z ichki dunyosini aks ettiruvchi ko‘zgudir. Bugungi o‘zbek jamiyati uchun ham bu asarlarning ta’siri katta. Tanqidni to‘g‘ri anglaydigan jamiyat taraqqiyot sari dadil odimlaydi.

Shunday ekan, Qahhor satirasini o‘rganish — faqat adabiy zavq emas, balki ijtimoiy ongni tarbiyalovchi jarayondir. U bizga qanday fikrlash, qanday yashash va qanday jamiyat bo‘lishni eslatib turadi.

Abdulla Qahhor ijodida satira vositasi orqali jamiyat tanqidi juda kuchli ifodalangan. Uning asarlari o‘quvchini nafaqat kuldiradi, balki o‘ylantiradi, muammoni tan olishga undaydi. Bugungi kunda bu ijod namunalarini o‘rganish, ulardan saboq olish – jamiyat taraqqiyoti uchun muhim vositadir. Adib satirasi badiiy mahorati va hayotiy haqiqat bilan uyg‘unlashganligi sababli, bugungi kun uchun ham dolzarb ahamiyatga egadir.

Abdulla Qahhorning ushbu asarlaridagi satira:

- **Jamiyatdagi beparvolikni ochib beradi;**
- **Boshqaruvdagi nohaqliklarni fosh qiladi;**
- **Inson qadrsizligi va rasmiyatchilikni kulgi orqali tanqid qiladi;**
- **Kulgidan ko‘ra og‘riqli haqiqatni ifodalaydi.**

Shunday qilib, Qahhor ijodi o‘z davrining muammolarini yoritgan bo‘lsa-da, uning asarlaridagi **g‘oya, tanqid va haqiqat** bugungi kun uchun ham **darak beruvchi ko‘zgudir.**

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abduazizov A. *O‘zbek adabiy tanqidi* – Toshkent: Fan, 2015. – 276 b.
2. Abdulla Qahhor. *Asarlar to‘plami*. 5 jildlik. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2011.
3. Abdulla Qahhor. *Tobutdan tovush* (hikoyalar). – Toshkent: Yozuvchi, 1986.
4. Erkinov A. *Satira san’ati va o‘zbek adabiyoti*. – Toshkent: O‘qituvchi, 2003. – 142 b.
5. Karimov N. *Abdulla Qahhor satirasi va badiiy tafakkuri*. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2006. – 158 b.
6. Qo‘chqorova M. *Adabiyot nazariyasi asoslari*. – Toshkent: Tafakkur bo‘stoni, 2020.
7. Sharipov N. *O‘zbek hikoyachiligi taraqqiyoti: Qahhor an‘analari*. – Toshkent: Fan, 2009.
8. Yo‘ldoshev A. *Adabiyotda kulgi va haqiqat*. – Toshkent: Yozuvchi, 1995. – 112 b.